İSTANBUL TÜRKÜLERİ

Nail TAN - Salih TURHAN

ÖTÜKEN

Nail TAN; 1941 yılında Kastamonu'da doğdu. Bursa Eğitim Enstitüsü, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Millî Güvenlik Akademisi ile Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Van Alparslan İlköğretmen Okulu, Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu ile Mardin Kız İlköğretmen Okullarında öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. 1970 yılında MEB Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcılığına atandı. 1973-1978 ve 1979-1984 yılları arasında Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı görevinde bulundu. Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nde Genel Müdür Yardımcılığı (1984-1988), Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korosu'nda uzman (1988-1997) olarak çalıştı. Eylül 1997'de Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne Genel Müdür atandı. Bu görevinden 01 Nisan 1998'de emekliye ayrıldı. Türk Dil Kurumu'nda Türk Dünyası Destanları Projesi'nde uzman olarak görev yaptı (1998-2006). Türk halk bilimi, edebiyat, tarih konularında 62 kitabı ve 400 kadar makalesi yayımlanmıştır. 12 ödül sahibidir. Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde "Kurtuluş Savaşı ve Devrimler" bölümünün belge ve fotoğraflarını derlemiştir. Azerbaycan VEKTOR Uluslararası Bilim Merkezi'nce 20 Haziran 2003 ve Bakü Asya Üniversitesi'nce 02 Ekim 2003 tarihinde fahrî doktor unvanı verilmiştir. Halen Ankara'da yaşamaktadır.

Salih TURHAN; 1956 yılında Elazığ'da doğdu. Liseyi Elazığ'da, Yüksek Okulu Ankara'da bitirdi. 1982 yılında TRT Erzurum Radyosu'na ses sanatçısı olarak girdi. 5 yıl sonra 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Devlet Türk Halk Müziği korosuna naklen tayin oldu. 1991-1992 yıllarında bu korunun müdürlüğünü yaptı. Yurt içinde ve yurt dışında sanatçı ve uzman olarak Türkiye'yi temsil etti. Çeşitli yörelere ait 1000 civarında halk ezgisinin notasını yazdı ve yayımladı. Bunlardan 200'ü aynı zamanda kendi derlemesi olup, THM repertuarına kazandırılmıştır. Çeşitli kurumlarca birçok ödüle layık görüldü; Azerbaycan, Uluslararası VEKTÖR İlimler Akademisince Fahrî Doktora unvanına lâyık görüldü. İLESAM ve Türkiye Yazarlar Birliği, MESAM üyesidir. 1983 yıldan beri 25 amatör koro kurup yönetti. Etimesgut, Keçiören, Adıyaman Belediye Konservatuarlarını kurup yönetti. Halk Müziği dalında birçok öğrenci yetiştirdi. Radyo ve televizyonlarda programlar hazırlayıp sundu. Halen araştırmacılık, derlemecilik, eğiticilik, yazarlık çalışmaları ile birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Devlet Halk Müziği Korosu'nda ses sanatçılığı görevinin yanında MOTİF Vakfı Müzik Toplulukları Sanat Yönetmenliği, ELFED (Elazığ Dernekler Federasyonu) Kültür Sanat Danışmanlığını da yürütmektedir. Bir kısmı ortak olmak üzere halk müziğine/Türkülere dair yayımlanmış 50 kitabı 10 proje albümü bulunmaktadır.

İçindekiler

Sunuş 11
Türkülerin Yediveren Gülü İstanbul 13
İstanbul Türkülerinin Tarihi İzlerini Sürmenin Dayanılmaz Cefası Hem Sefası 17
Yararlanılan Kaynaklar 37
İki Türkü hikayesi (Katibim, Yeni Mehmet Ağa) 41

TÜRKÜLER

A benim biriciğim 47
Akdenizi seyreyledim yalıdan (Ali Dede'den) (Nefes) 49
Aksaray'a gide gele yoruldum 50
Aksaray'dan geçer iken çevirdiler yolumu 52
Akşam oldu yakamadım gazımı 54
Akşam olur kervan gelir yokuşa (Dağı Türkü) 55
Al şu mumu eline yak demedim mi? 57
Arabacı arabacı işte sana ben kiracı (Arabacı Kantosu) 58
Arabaya taş koydum hanımım (Kekliğim vak vak) 59
Asker oldum piyade (Çiftetelli) 61
Bahçelerde mor meni 63
Bahriyeli güzelsin (Çiftetelli) 64
Ben kalender meşrebim (Kanto) 65
Besmeleylen başlayalım (Heyyamola) 67
Beyoğlu'nda gezersin 70
Bir dalda iki kiraz 72
Biz elest bezminde demişiz beli (İbrahim Baba'dan) (Nefes) 74
Boyda bosun yoktur (Kanto) 76
Bu yere Gülbaba derler revan oldum seyre çıktım (Nefes) 77
Bu yoldur pınarın yolu (Kürt Türküsü) 79
Çıktım Beyoğlu başına 80
Dalda çıkmış bir elma (Kara biberim) 82
Daracık sokakları duman bürüdü 84
Darıdan boza yaparım (Bozacı) (Kanto) 85
Darıldın mı Gülüm Bana (Kanto) 88
Değirmende döner taşım 89
Dondurmam buz gibi buz (Kanto) 90
Ela gözlüm yıktın benim evimi 92
Elmanın alına bak 94
Elmayı nazik soyarlar 96
Elveda bizden sana ey şehri rahmet elveda (Elveda İlahisi) 98

Entarisi ala benziyor 99
Eşrefoğlu al haberi (Hasan Dede'den) (Nefes) 100
Ey bostancı bir bostan ver-1 101
Ey bostancı bir bostan ver-2 103
Ey Üsküdar Üsküdar (Kanto) 104
Fadime'm kuyu başında 106
Fındıklı bizim yolumuz 107
Fış fış kayıkçı (Tekerleme) 109
Gemilerde talim var (Receb'im) 110
Haktır Allahım (Münir Baba'dan) (Nefes) 111
Harabat ehliyiz bu bir âlemdir (Rıza'dan) (Nefes) 112
Horozumun tüyleri ilvane 113
İndim havuz başına 114
İrafa fincan koydum 116
İstanbul'dan gelir kayık 118
İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider (Yandım Çavuş) 120
Kadifeden kesesi (Çiftetelli) 122
Kahve Yemen'den gelir 124
Kahveciler kahve de pişirir (Yenli Mehmet Ağa) (Hikayeli) 126
Kalenin burcumu yum? (Vay sürmeli sürmeli) 128
Kavakta turna sesi var 130
Kına mı yaktın eline? (Emine) 132
Kınalar yakmış eline (Kına Havası) 134
Kızım seni Ali'ye vereyim mi? (Orta Oyunu Havası) 137
Koluna sepet takar 138
Köprüler yaptırdım gelip geçmeye (Karam) 140
Kuş kayadan el eder 142
Küçük yaşta aldım sazı elime 143
Küçükten eğlenceyi severim ben raks etmeyi (Kanto) 145
Lazutlar salkım saçak (Karagöz Havası) 146
Leblebiyi kavurdum (Leblebici) 147
Mail oldum bahçesinde hurmaya (İlahi) 148
Medet senden medet sultanım Ali (Derviş Tevfik'ten) (Nefes) 150
Mendilimin yeşili (Aman Doktor) 152
Menekşe kokulu yârim 154
Merhaba ya merhaba sad merhaba ya merhaba (Ramazan Ayı İlahisi) 156
Ne de güzel kaşların var (Osman Aga) (Kanto) 157
Necibe'min çiftede kürkü (Necibe Türküsü) 159
Odasına girdim fincan elinde 161
Oğlan oğlan boynuma dolan (Çengi Havası) 163
Öksüz çoban hem yalınız sabahtan beri 164
Pencerede kar geliyor 167
Rast geldim iki cane (Mavili) 168
Sabah oldu uyansana 170
Sabah olsun ben bu yerden gideyim 172
Sandalım geliyor varda 174

Sanman bizi kim beste dili nefsi gaviyiz (Esat Galp Dede'den) (Nefes) 176
Sarıyer'in ortasında var bir çeşme 178
Sendeki kaşlar bende de olaydı 180
Sürüverin cezveler kaynasın 181
Süs saltanat (aramam) istemem (Kanto) 182
Tamburam yedi telden 183
Taşa çaldım yoğurdu (Nininam) 185
Telgrafın tellerine kuşlar mı konar 186
Tepeler tepeler yüksek tepeler 187
Uyusun da büyüsün (Ninni) 188
Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur (Kâtibim) (Hikayeli) 189
Vurun gelin kınasın (Kına Havası) 191
Yağ satarım bal satarım (Çocuk Oyunu Tüküsü) 192
Yağmur yağar taş üstüne 193
Yangın olur biz yangına gideriz 195
Yanıyor mu yeşil köşkün lambası? 196
Yârim gitti çeşmeye (Aman güzel oğlan) (Deyişme) 198
Yerden aldım keseri (Karşılama) 199
Yine şaban mahı erdi (Şaban Ayı İlahisi) 200
Yine teşrif etti hilali recep (Recep Ayı İlahisi) 201
Yürü dilber yürü ömrümün varı 202
Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip (Günci Baba'dan) (Nefes) 205

Sunuş

İki imparatorluğun siyasi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise sanat başkenti İstanbul, her dönemde bütün sanat dallarında başı çekmekteydi. Aynı zamanda iktisadî zenginliğin de merkeziydi, bel kemiğiydi. Hâl böyle olunca, eğlence ve onun beyni, yüreği müzik sosyal hayatın her dakikasında, her saniyesinde vardı.

1453'ten itibaren şehirde başlayan Türk-Müslüman halkın yoğun iskânıyla birlikte zamanla şehirde yeni bir kültürel sentez ortaya çıktı. Anadolu, Rumeli, Kafkasya, Orta Doğu ve Kırım'ın kır çiçekleri, İstanbul'da aşılı gül, lale ve menekşeye dönüştüler. Saraydaki Enderun'dan ve Mevlevihanelerden, tekkelerden şehre, halka yayılan müzik, bugün Türk Sanat Müziği veya Klasik Türk Musikisi olarak nitelendirilen müzikti. Bektaşî dergâhlarında ve halk arasında bugün Türk Halk Müziği (THM) olarak adlandırılan müzik yankılanıyordu. İki müzik türü zamanla çalgı, makam ve icra olarak önemli ölçüde birleşti. Şehir halk müziğinin en güzel örnekleri sergilenmeye başladı; şenliklerde, eğlencelerde…

19 ve 20. yüzyıllarda İstanbul büyük göçlere sahne olunca, şehir halk müziğinin renkleri çoğaldı; çalgılar, icra teknikleri zenginleşti. Mahallî sesler, ağızlar, çalgılar varlıklarını daha güçlü hissettirmeye başladılar. 15 milyonluk metropol şehrin türküleri de bu oyluma uygun bir görkeme kavuştu.

"İstanbul Türküleri" denilince, bugün Türkiye hatta Türk dünyası halk müziği mozaiği anlaşılıyor artık. Azınlık ve diğer etnik renklerin eklenmesiyle bir sanat başkenti halk müziği yaşanıyor şehirde. Mahallî türküler, İstanbul'un sanat ortamında yeniden yoğrulup, pişirilip tezgâha konuluyor. Kültür endüstrisi; bu cilalı, makyajlı ürünleri plak, ses kaseti, CD, DVD yoluyla, radyo ve TV'ler kanalıyla geldikleri topraklara gönderiyor. Bir kısım türküler de yöre zevkinde İstanbul'da yaratılıp

yurt çapında pazarlanıyor. İstanbul, sanayi ürünlerinde olduğu gibi müzik eseri üretiminde de en verimli il. Çift kimlikli türkülerin vatanı. Beste türküler ormanı. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı'nda kaç türkü varsa tamamına yakını İstanbul'da çalınıyor, söyleniyor dersek abartmış olmayız.

Diğer yandan; Anadolu, Rumeli türkülerinde adı en sık geçen, üzerine en çok türkü yakılan şehirdir İstanbul. Gurbet acısını en çok yaşatan, âşıkları birbirinden ayıran, hasret kasırgaları estiren şehirdir. Bu türküler, İstanbul'a yakılan türküler, yöresi kadar İstanbullunundur da. Çünkü, içinde gurbet acısını, hasret duygusunu, vuslat özlemini duyan işçi, memur, öğrenci, asker, mahkum herkes söylemektedir.

Bakmayın TRT THM Repertuvarı'nda 26 İstanbul türküsü olduğuna. Aslında tam bir türkü zenginidir İstanbul. "Taşı toprağı altın" denen İstanbul'un bir serveti de kesinlikle türküleridir.

Nail TAN - Salih TURHAN

Türkülerin
Yedi Veren Gülü İstanbul

1453 yılında yüce Sultan Fatih tarafından ebedî Türk vatanı yapılıp Osmanlı İmparatorluğu'na başkent olan tarihî ve tabiî güzellikler beldesi İstanbul'un halk türküleri, halk oyunları var mıydı? Bu soruyu sormak için öncelikle halk biliminden ve onun inceleme alanı olan halk kültüründen haberdar olmamak gerekir. Bugün nüfusu 15 milyonu bulan metropol şehir İstanbul'da halk tabakasının bulunmadığını, herkesin sarayda veya konaklarda, köşklerde yaşadığını varsaymak gibi bir saçmalığı kimse savunamaz.

İstanbul, Osmanlı döneminde (1453-1923), her imparatorluğun başkentinde görüldüğü gibi çok milletli, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir sosyal yapıya sahipti. İmparatorluğun nüfusu en kalabalık şehriydi. Anadolu, Rumeli, Kırım ve Orta Doğu ülkelerinden gelen, getirilen Müslüman ailelerin yanında yerli Rum ve Ermenilerin de yaşadığı bir başkentti. İmparatorluğun/ devletin sanat başkentiydi aynı zamanda. En maharetli, yetenekli hanende, sazende ve çalgı yapımcıları İstanbul'da toplanmıştı. Saraydaki Enderun'da yetiştirilen müzisyenler yanında sadrazam, vezir, paşa konaklarındaki küçük Enderunlarda da müzisyenler yetiştirilmekteydi. Anadolu ve Rumeli'den gelen ailelerin yerli halk müziği ile Enderun kökenli bugün Klasik Türk Müziği/Türk Sanat Müziği/Divan Müziği şeklinde adlandırılan müzik türünün zaman içinde birbiriyle kaynaşıp şehir halk müziğinin ortaya çıktığı görüldü. Çalgılar birleşti, ayaklar, makamlar birleşti, ağızlar birleşti. Anadolu, Rumeli kökenli türküler İstanbul'da âdeta kıyafet, makyaj değiştirdi. Çalgı çeşidi arttı. Sözlerde İstanbul ağzına yönelindi. Gırtlak nağmeleri çeşitlendi. Bestekârlar, bu tarz türküleri sevip benzeri eserler ortaya koydular.

19. yüzyılda özellikle Balkanlardan göç hareketleri hızlandı. Cumhuriyet döneminde ise İstanbul'a büyük göçler oldu. Anadolu, Rumeli, Kafkasya ve Kırım'dan göçler yoğunlaştı. 2015'te 15 milyon nüfuslu megakent İstanbul'la tanıştık. Geçmişte olduğu gibi İstanbul, bugün de Türkiye'nin sanat başkentidir. Günümüzde 81 il ve yurt dışındaki Türk vatanlarının temsilcileri olan büyük halk yığınları İstanbul'da toplanmıştır. Ayrıca Rum, Ermeni, Yahudilerin yanı sıra çeşitli etnik gruplara mensup aileler de yaşamaktadır. Her il, her vatan türküsüyle, oyunlarıyla, mutfağıyla İstanbul'da yaşamaktadır. Bu sebeple; İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol şehirlerin halk kültürü ürünlerini, bu meyanda halk türkülerini Niğde türkülerini inceler gibi ele alamayız. Niğde'de bir veya iki türkü rengi varken İstanbul'da yüze yakın renk görülmektedir.

2012 yılında kaybettiğimiz, UNESCO SOKÜM Yaşayan İnsan Hazinesi Neşet Ertaş, büyükşehir halk müziği, şehir halk müziği olayını, kavramını açıklamamızı sağlayan en güzel örnektir. Ertaş, babası Muharrem Ertaş ve diğer Kırşehirli Abdallardan öğrendiği türkü havalandırma, yakma tekniğini Ankara ve İstanbul'daki halk müziği ustalarını, saz şairlerini tanıdıktan sonra bambaşka bir seviyeye getirmiştir. Beğendiği mısralardan, şarkı ve türkü bölümlerinden yola çıkarak yeni türkü ve oyun havası üretme, yaratma noktasına gelmiştir. Bu vasfı ona Ankara ve İstanbul'un müzik, eğlence ortamında müstesna bir yer kazandırmıştır. Bu piyasa, daima açtır. Yeni türkü, oyun havası bekler. Ertaş, eğlence dünyasının nabzını tutmasını iyi öğrenmişti. Şimdi, büyük ustanın Kırşehir dışında yarattığı bu eserleri Kırşehir türküsü saymak doğru mudur? Ankara Devlet Konservatuvarı halk müziği derleme ekiplerinin türküleri, derlendiği ile mal etme hatası yıllar sonra anlaşılmadı mı? Çanakkale Savaşlarının ünlü türküsünün notası defalarca yayımlandıktan sonra 1948'de Kastamonu derlemeleri sırasında dinlendi diye TRT THM Repertuvarı'nda Kastamonu türküsü gösterilmesi hatasında ısrarın gereksizliği tekrar tekrar vurgulanmadı mı?

Halk biliminde, bir ezginin/türkünün yöresini belirlerken şu temel ölçüler/kriterler dikkate alınır:

1. Olay türkülerinde, ağıtlarda olayın geçtiği yer ve türküyü, ağıtı yakanın memleketi dikkate alınır.

2. Türkünün derlendiği il, her zaman o türkünün vatanını gös-

termez. Aynı türkü aynen veya çeşitleme olarak birçok ilde söylenebilir. Bütün örnekler derlenip analiz edilmeden türkünün gerçek doğuş yeri belirlenemez. Çanakkale Türküsü'nün Kastamonu dışında başka illerden derlenmiş çeşitlemeleri de varken, ilk rastlandığı yere kaydedilmesi, bu konuda yapılan hatalara en çarpıcı örnektir.

3. Yöre tavırları, mızrapları, ağızları türkü kimliğini belirlemede en önemli ölçülerdir.

4. Türkünün yöre gelenekleri içinde yer alması, yaygınlığı, iyi icra edilmesi de en önemli ölçülerden biridir. Bir türkü, nerede yaşıyorsa, geleneksel kültürün, eğlence kültürünün vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmişse oranın malıdır. Bu yaklaşım sonucu, bir türkünün birden çok ile ait olabileceğini söyleyebiliriz. İl coğrafi sınırlarıyla türkülerin coğrafi sınırları daima birbirinden farklıdır.

5. Türkü çatallarının, çeşitlemelerinin her biri değerlidir, önemlidir. Bir türkünün ne kadar çok çeşitlemesi varsa, değeri o derecede yüksektir. "Aslı, güzeli şu ilde var, diğerlerinin önemi yok. Repertuvara almaya değmez." denemez.

İstanbul halk müziğini, söz konusu ölçüler ışığında incelediğimizde, türküleri/ezgileri şu şekilde gruplandırabiliriz:

1. Soyağacı 1923 öncesi İstanbul ailelerine inen yerli halkın türküleri

2. TSM bestekârlarınca türkü formunda bestelenmiş, beğenilerek halka yayılmış türkülerle bir bölümünün bestekârı unutulmuş türküler

3. Türk halk müziğiyle bütünleşmiş Roman türküleri, oyun havaları

4. İstanbul'a taşınıp yeni bir zevke bürünmüş (çalgı çeşitliliği, ağız özelliği ve icra tekniği bakımlarından) göçmen aile türküleri

5. Anadolu ve Rumeli mahallî sanatçılarının İstanbul'da yaktıkları yeni türküler (Ertaş, Tatlıses, Yastıman türküleri gibi)

6. Film müziklerinden, kantolardan uyarlama türküler

7. Tekke, zaviye ve dergâhlarda yaratılıp yaşatılan, geleneklere (düğün gibi), âyinlere yerleşen ilahi, nefes, deme, durak ve cümhurlardan oluşan dinî halk müziği ürünleri

8. İstanbul'da yaşayan azınlıkların ve etnik grupların kendi dil ve çalgılarıyla çalıp söyledikleri türküler

9. Azınlıklara ve etnik gruplara ait olup Türk halk müziğine geçmiş, uyarlanmış türküler

10. Anadolu ve Rumeli'de İstanbul için yakılmış türküler

Kitabımıza alınan 100 türkünün seçimi sırasında bu on gruptaki türküler dikkate alınmışsa da sadece Müslüman ve Türk halkların türkülerine yer verilmiştir. Yine seçim sırasında, türkünün İstanbul'un sosyal ve kültürel hayatında oynadığı rol, yaygınlık göz önünde tutulmuştur. İstanbul nüfusuna kaydolmuş herkes, önce İstanbullu sonra da geldiği ilin hemşehrisi kabul edilmiştir. Bugün, bazı illerimizin nüfusundan daha fazla halk İstanbul'da yaşamaktadır. Bu yeni İstanbullular, hem geleneksel ezgilerini yaşatmakta hem de türkülerini sanat başkentinin kültürel iklimi içinde yoğurup daha zevkle dinlenilir hâle getirmektedirler.

Tek kimlikli çift kimlikli türküler

İstanbul türkülerinin bir bölümü tek, çoğu da çift kimliklidir. THM-TSM karışımı, şehir halk müziği örneği türküler (*Kâtibim* gibi) tek kimlikli, göçmen türküler ise çift kimliklidir diyebiliriz. Göçmen türkülerde alt kimlik geldiği yörenin kültürel kimliği, üst kimlik ise İstanbul'da sanatsal yönden kazandığı yeni kimliktir. Yöre ağzını terk etmiş veya kısmen kullanmış İstanbul ağzı icra tarzıdır. Çalgıları zenginleşmiş, daha zevkle dinlenir hâle getirilmiş şeklidir.

Anadolu ve Rumeli şehirlerine mensup yetenekli mahallî sanatçıların, türkü yakıcılarının, bestecilerinin İstanbul'un sanat ikliminde meydana getirdikleri türküler de çift kimliklidir.

Taşrada İstanbul üzerine yakılmış, gurbet türkülerini de çift kimlikli türküler grubunda değerlendirmek yanlış olmasa gerek. Bu türkülerde, söz konusu alt ve üst kimlik yer değiştirecektir doğal olarak.

İstanbul Türkülerinin Tarihî İzlerini Sürmenin Dayanılmaz Cefası Hem de Sefası

İstanbul halk müziğinin notalı ilk örneklerini 17. yüzyılda bulmaktayız. Enderun Saray Okulu'nda yetişen Polonya kökenli devşirme Ali Ufkî Bey (1610-1685), Sultan IV. Mehmet döneminde (1648-1687), Enderun'da tam 18 yıl hanendelik yapmıştı. O dönemin Batı nota yazısını öğrenmişti. 1650-1665 yılları arasında *Mecmuâ-i Saz ü Söz* adlı bir eser kaleme aldı. Ufkî mahlasıyla âşık tarzı şiirler de yazabiliyordu. Eserinde daha çok halk müziğine, edebiyatına ait türkî/türkü, varsağı, yelteme, tekerleme, dua ve oyun havaları, söz ve notaları bulunmaktaydı (Öztuna 1990: I/ 54-55). Ali Ufkî Bey'in hayatı hakkında sınırlı bilgiye sahibiz. Taşrada sadece Mısır'a gittiği biliniyor. Anadolu'da gezip derleme yapıp eserini böyle meydana getirdiğine dair hiçbir delil yok. En güçlü şairler, çalıp söyleyenler İstanbul'da elinin altındaydı. Şehir, 17. yüzyılda da bir iskân senteziydi. Eserin incelemesini yapan Prof. Dr. Şükrü Elçin, şu saz şairlerinin şiirlerinin türkü sözleri arasında bulunduğunu belirlemiştir: Ahmed, Âlioğlu, Ali Ufkî, Armutlu, Budala, Demiroğlu, Derviş Ali, Derviş Süleyman, Frenk Mustafa, Halil, Katibî, Karacaoğlan, Koroğlu, Kul Mustafa, Kuloğlu, Köroğlu, Maksud, Mehmed, Meftûnî, Öksüz Âşık, Şahinoğlu, Tasbaz Ali (Elçin 1976: XXI).

İstanbul halk müziğini derleyip yayımlama çabalarından ikincisi, doğal olarak şehrin en eski ve köklü müzik eğitim kurumu Dârülelhan'dan geldi. Bu kurum, 1927'de İstanbul Konservatuvarı adını almıştı. Belediyeye bağlı olduğundan İstanbul Belediye Konservatu-

varı adıyla tanındı. Konservatuvar önce İstanbul halk müziği ürünlerinden ilahiler ve Bektaşî nefesleriyle ilgilendi. Türkü derleme işinde, Ziya Gökalp'ın *Türkçülüğün Esasları* eserinde belirttiği, devletin de önemli ölçüde benimsediği; "Memleketimizde yan yana yaşayan iki mûsıkî vardır. Bunlardan birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk mûsıkîsi, diğeri Farabî tarafından Bizans'tan tercüme ve iktibas olunan Osmanlı Mûsikîsi." düşüncesi doğrultusunda Anadolu yollarına düştü. Konservatuvar derleme ekipleri 1926-1932 yılları arasında Anadolu'ya beş derleme gezisi düzenledi. Derlenen ezgilerden 670 kadarının notası 12 defter hâlinde yayımlandı: *Anadolu Halk Şarkıları Külliyatı: Halk Türküleri* Gökalp'ın iddiasına Hüseyin Sadeddin Arel, *Türklük* dergisinde, *Türk Mûsikîsi Kimindir?* yazı dizisinde cevap verdi. Daha sonra kitap hâline de getirildi.

O yıllarda halk bilimi, halk kültürü alanındaki bilgiler son derecede sınırlıydı. Konservatuvar, İstanbul'da türkü bulunmadığına inanmıştı galiba? 1926 yılında Konservatuvar bünyesinde Maarif Vekâleti'nin isteğiyle Türk Mûsıkîsi Tasnif Heyeti kuruldu. Heyetin görevi, yüzyıllar boyu meşk yoluyla öğrenilmiş Türk mûsıkîsinin seçkin eserlerini notaya alıp yayımlamak, böylece unutulmaktan kurtarmaktı. Ali Rifat (Çağatay), Rauf (Yekta), Ahmet (Irsoy) ve Dr. Suphi (Ezgi)'den oluşan Heyet, İstanbul halk müziğinin dinî eserlerinden ilahiler ve nefesleri göz ardı etmedi. İstanbul tekke ve dergâhlarında yetişmiş yaşayan icracılardan derlemeler yaptı, notaya aldı. 87 Bektaşî nefesi, yüzden fazla ilahinin 1931-1933 yılları arasında notası yayımlandı ki, bunların tamamı İstanbul müzik kültürü ürünüdür. İstanbul halk müziği derleme çalışmalarının bu önemli eserlerini hiçbir zaman unutmadık, unutmayacağız:

Türk Musikisi Klasikleri: İlahiler, İstanbul 1931, C I, 47 s.

Türk Musikisi Klasikleri: İlahiler, İstanbul 1933, C I, 148 s.

Türk Musikisi Klasikleri: İlahiler, İstanbul 1933, C II, s. 50-96.

Türk Musikisi Klasikleri: İlahiler, İstanbul 1933, C III, s. 98-144.

Türk Musikisi Klasikleri: Bektaşî Nefesleri I, İstanbul 1933, s. 150-196.

Türk Musikisi Klasikleri: Bektaşî Nefesleri II, İstanbul 1933, s. 198-244

Konservatuvar, Yusuf Z. Demircioğlu'nun müdürlüğü dönemin-

de (1927-1952) İstanbul'a gelen mahallî sanatçılardan da derlemeler yaptı.

Üçüncü derleme adımı 1936'da atıldı. Bu tarihte Millî Eğitim Bakanlığı'nın adı Kültür Bakanlığı'ydı. Saffet Arıkan Bey Bakandı. 13 Ekim 1936 tarihinde Bakanlıkça 67 il İlbaylığına/Valiliğine bir genelge ve anket formu gönderilerek halk kültürümüzün bazı unsurlarının tespiti istendi. Genelge Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nden çıkmıştı. Bu tür anket çalışmaları, genellikle derleme öncesinde yapılır. Nerede, neyin bulunduğunu bilip zaman kaybetmemek için. Ankette; halk müziği, halk oyunları/raksları ve sportif oyunlar başlığı altında üç halk kültürü dalında bilgi istenmişti. Süre iki buçuk aydı. Ankara'ya, Bakanlığa gönderilen doldurulmuş anket fişleri, Ankara Devlet Konservatuvarı (günümüzde Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı) Folklor Arşivi'ne konuldu. Konservatuvarın 1937-1952 yılları arasında yurt çapında düzenlediği halk müziği derleme çalışmalarında bu fişlere bakılmış mıdır, bilmiyoruz. Söz konusu, anket fişlerinden İstanbul halk müziğiyle ilgili olanlar, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi Süleyman Şenel tarafından incelenerek *İstanbul Çevresi Alan Araştırmaları* kitabında yayımlandı (Şenel 2011: I/97-438).

Sayın Şenel'in tespitine göre; İstanbul'un 1936'daki ilçe, semtlerinden Çatalca, Fatih, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Silivri, Üsküdar ve Yalova'dan 369 türküyle ilgili anket fişi doldurudu. Fişlerde, kaynak kişilere, türküyü kimden, nerede öğrendiği de sorulmuştu. İstanbul, 1936'da henüz büyük göçlere; şehirleşme, sanayileşme hareketlerine sahne olmamıştı, ama gene de Osmanlı'dan bu yana büründüğü çok dilli, çok milletli, çok dinli, çok kültürlü, çok hemşehrili sosyal yapısını korumaktaydı. Bakınız, kaynak kişiler bildikleri türküleri hangi il, ilçe ve yörelerden öğrendiklerini söylemişler? Fişlerdeki sıraya göre: Samsun, İskilip, Langaza, Drama, Arnavutluk, Serez, Erzurum, Diyarbakır, Limni, Silistre, Kayseri, Niğde, Sivas, Edirne, Bulgaristan, Selanik, Giresun, Ünye, Tokat, Bayburt, Erzincan, Bursa, Kastamonu ve Batum. Göçmen türküler, doğal olarak çoğunluktadır. Kendisini doğma büyüme İstanbullu görenlere ait fişlerde ise türküyü öğrenme kaynağı; "mahallî", "köyün eskilerinden" gibi bulanık ifadelerle belirtilmiştir.

İstanbul halk müziğiyle ilgili sözde en geniş aslında dar, üstün körü diyebileceğimiz bir derleme çalışması Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken ve Rıza Yetişen'den oluşan Ankara Devlet Konservatuvarı Derleme Ekibince 1951 yazında yapıldı: 13 Temmuz 1951 - 3 Ağustos 1951. Koca İstanbul'a ayrılan süre sadece 20 gün… Bu kısa sürede; Beyoğlu, Eyüp, Fatih, Sarıyer, Şile, Üsküdar ve bugünün ili o tarihte İstanbul'un ilçesi Yalova'da oturan kaynak kişilerden 64 ezgi derlendi (Şenel 2011: II/ 23-25). Oysa, 1936 fişlerinden hareketle İstanbul'da derleme yapılsaydı en az 300 ezgiye ulaşılabilirdi. İşin başka acı bir yönü daha var. Konservatuvarın derleme ekiplerince derlenen türkülerden bir bölümü notaya alınıp Ankara ve İstanbul Radyolarında icra edildiği hâlde, 1951 derlemeleri plaklarda unutuldu. 15 plak kaybolduktan sonra, bu zor işi yıllar yıllar sonra Süleyman Şenel başardı. Şenel, yazdığı notaları "Arşivlerde Unutulan İstanbul'un Saklı Türküleri" başlığıyla yayımladı (Şenel 2011: II/ 126-376). Böylece, 1951 derlemelerinin 54 ezgisinden 52'sinin notası, ayrıca derleme sırasındaki ses kayıtları gün yüzüne çıktı. Halk müziği derleyicisi ve ses sanatçısı Salih Turhan, 1951 derlemelerinin kayıtlarını TRT'den alarak, bazı türkülerin notalarını bu kitap için yeniden yazdı. Kendisinden türkü derlenen kaynak kişiler arasında kimler yoktu ki? Ahmet Cevat Yazgan, Ercüment Ekrem Talu, Kevser Alas, Rüştü Öztek, Hamdi Sümer, Huriye Şenses, Ümmügül Özbingül, Sami Kokça, Nuri Gültek, Mürüvvet Gazi, Hasan Ataman, Âdil Gündöndü, Süleyman Direk, İhsan Ulukaya, Lütfi Toprak, Cemal Söyler, Eşref Çiftel, Behice Çekener, Şeker Serçe, Abdullah Ön, Abdulvahap Avardağ. Bu 54 ezgiden 24'ü, Fatih Sulukule'deki Romanlardan derlenmiş. Kaynak kişiler arasında Üsküplü, Konya Doğanhisarlı, Bozüyüklü, Bursalı hatta Dağıstanlı olanlar var. Bu kişiler, söyledikleri türküleri yörelerinden öğrendiklerini belirtme dürüstlüğünü göstermişlerdir.

1951 İstanbul derlemelerinde plağa alınan bazı türküler, başka illerden de derlenerek TRT THM Repertuvarı'na girmiştir. Sayın Şenel, bunlara ait örnekleri de kitabına almıştır (Şenel 2011: 490-497): *Anne Ben Hastayım Marul İsterim, Vurun Gelinin Kınasın* gibi.

İstanbul türküleri konusunda yayım amaçlı bir tespit de TRT Genel Müdürlüğü'nce yapıldı. 2009 yılı itibariyle TRT THM Repertuvarı'nda 24 İstanbul türküsü bulunmaktaydı. 2 Mart 2015 tarihinde

bu rakamın 26'ya yükseldiğini öğrendik. Tamamı kırık hava. Uzun hava ve oyun havası yok. İstanbul, 2010 Avrupa Kültür Başkenti ilan edilince Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu ile Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı şehrin kültürel kimliğini, değerlerini ortaya koymak amacıyla uluslararası bir kongre düzenlendi. Daha doğrusu, 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nin konusunu "İstanbul" olarak belirledi. 5-10 Ekim 2009 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen kongrede İstanbul'un müzik kültürüyle ilgili yirmiye yakın bildiri sunuldu. 2012'de yayımlandı. Bildirilerden ikisi TRT THM Repertuvarı'ndaki İstanbul türkülerini ele alıp analizini yapmaktaydı.

Metin Eke, "THM Repertuvarında bulunan İstanbul Konulu Türkülerin Analitik Olarak İncelenmesi", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi- Bildiriler*, Konya 2012, C IV, s. 885-918, AYK AKM Yayını.

Mehmet Kınık, "İstanbul Musiki Kültüründe İstanbul Türküleri Üzerine Bir Çalışma", aynı kitap, C IV, s. 1059-1082.

Bildirilerde Eke 23, Kınık 24 türkünün analizini yapmış. İki analiz arasında, farklı sonuçlar var. Biz, İTÜ TMK Öğretim Üyesi Metin Eke'nin analizini ön planda tuttuk. Analiz sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz (Eke 2012: IV/999):

a. Ses Dizisi Yönünden

Garip Dizisi/ Hicaz Makamı: 6 türkü
Kalenderî Dizisi/ Sabâ Makamı: 4 türkü
Müstezat Dizisi/ Rast Makamı: 2 türkü
Misket Dizisi/ Eviç Makamı: 1 türkü
Misket Dizisi/ Evcara Makamı: 1 türkü
Muhalif Dizisi/ Segâh Makamı: 2 türkü
Yahyalı Kerem Dizisi/ Uşşak Makamı: 2 türkü
Yahyalı Kerem Dizisi/ Muhayyer Makamı: 1 türkü
Yahyalı Kerem Dizisi/ Gerdaniye Makamı: 1 türkü
Hicazkâr Makamı: 2 türkü
Nihavent Makamı: 1 türkü